

Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğunda Risk ve Sonuçları Açısından Çocuk İstismarı

Risk and Consequences of Child Abuse in Attention Deficit Hyperactivity Disorder

Ş. Gülin Evinç, Dilşad Foto-Özdemir

Özet

Çocuğa karşı yapılan cinsel istismara yönelik ilginin yanında, duygusal ve fiziksel istismarın önemiyle de ilgili farkındalık gün geçtikçe artmaktadır. Çocuğa verilen duygusal ve fiziksel zararın hem kısa dönemde hem de uzun dönemde ciddi düzeydeki psikolojik sorunlara yol açabildiği belirtilmektedir. Bununla birlikte özellikle gelişmekte olan toplumlarda kullanılan geleneksel disiplin yöntemlerinin duygusal ve fiziksel açıdan zarar verici, zaman zaman istismar niteliği taşıyan davranışları içerdiği bilinmektedir. Ebeveynin stres düzeyi disiplin yöntemleriyle ilgili seçimini belirler ve dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu gibi psikopatolojiler ebeveynlerin stres düzeyini arttırdığı fiziksel-duygusal istismar açısından risk oluşturmaktadır. Bu yazıda dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan çocukların fiziksel ve duygusal istismara uğrama yönünden ne ölçüde risk altında oldukları ve sözü geçen şiddet içerikli disiplin yöntemlerinden ne yönde etkilendikleri ile ilgili yazın gözden geçirilmiştir.

Anahtar sözcükler: Çocuk istismarı, dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu, risk.

Abstract

Awareness about child physical and emotional abuse –as well as sexual abuse- is increasing day by day. It is stated that the physical or emotional harm given to a child can result in serious psychological problems both in short and long terms. In addition to this, it is known that, the traditional discipline styles, especially applied in developing countries, can be physically and emotionally harmful and sometimes abusive. The stress level of the parent determines the parent's choice of discipline style and psychopathologies such as attention deficit hyperactivity disorder seem to be riskfull for physical and emotional abuse because they increase the stress level of parents. This paper will review the literature related to the probability of exposure to physically or emotionally abusive discipline styles for children with attention deficit hyperactivity disorder and also the literature related to the consequences of these abusive discipline styles on these children.

Key words: Child abuse, attention deficit hyperactivity disorder, risk.

RUH SAĞLIĞI alanında çalışan uzmanlar ihmal ve istismara uğrayan çocukları gözden kaçırmamak ve en iyi şekilde korumak, risk altındaki çocuklar için en uygun önlemleri almak için giderek artan bir şekilde bu alana ilgi göstermektedir. Bununla birlikte,

istismarın risk etmeni, bulguları, neden olduğu bedensel ya da psikolojik sorunlar hakkında bilgi açlığı devam etmektedir. Bu nedenden dolayı konuyla ilgili farkındalığın arttırması ve risklerin iyi tanınması açısından bu alanda yapılan her çalışma çok değerli görünmektedir. Çocuk istismarıyla ilgili yazında ebeveyn (McElroy ve Rodriguez 2008, Uslu ve ark 2010, McConnell ve ark 2011,) çocuk (Berger 2005, Baldry 2007) ve kültürel özelliklerle ilişkili pek çok risk etkeni bildirilmiştir. Hiçbir risk etkeninin çocuğa yapılacak kötü muamele/istismarı haklı göstermeyeceği bilinmekle birlikte risk etmeninin tanınması ve ortadan kaldırılması önleme çalışmaları açısından önem arz etmektedir.

Bu gözden geçirme yazısının amacı dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu (DEHB) ve çocuğun fiziksel ve duygusal istismarı arasındaki ilişkiyi inceleyen yazını gözden geçirerek DEHB'nin istismar açısından hangi koşullarda, ne ölçüde risk oluşturduğuyula ilgili bir fikir oluşturmaktır. Bu amaçla ihmal ve istismarın riskleri ve DEHB mevcut literatür ışığında gözden geçirilmiş, çocuğa karşı fiziksel ve duygusal kötü muamele için ebeveyn ve çocuğa ilişkin risk etmenleri, kültürel olarak kabul gören disiplin yöntemlerinin çocuk istismarı ile ilişkisi, DEHB'nin istismarla ilişkisi ve bunun olası sonuçları tartışılmıştır.

Fiziksel ve Duygusal İstismar

İhmal ve istismarın yazında çok çeşitli tanımı vardır. Bu tanım yapılan çalışmanın niteliği, içinde bulunulan sosyo-kültürel ortam, yapılan davranışın ardındaki niyet gibi pek çok etkene bağlı olarak değişmektedir. En genel geçer tanımıyla çocuk ihmal ve istismarı, çocuğun optimal gelişimini engelleyen, yavaşlatan fiziksel, duygusal, cinsel kötüye kullanım içeren herhangi bir eylem ya da eylemsizliktir. Çocuk ihmal ve istismarının sıklığına ilişkin bildirilen oranlar çalışmalarda esas alınan tanımlara göre değişmektedir. Bununla birlikte Dünya Sağlık Örgütü her yıl 15 yaşın altında 40 milyon çocuğun istismar edilmekte olduğunu öngörmektedir (WHO 1999).

Duygusal ihmal ya da istismar reddetme, aşağılama, korkutma, duygusal karşılık vermeme, ve kendi çıkarları için çocuğu kullanma gibi tutumlarla çocuğun psikolojik gelişimini engelleyen, bastıran bir kötüye kullanım türüdür. Fiziksel ihmal beslenme, giyim ve hijyen yetersizliği nedeni ile çocuğun fiziksel problemler yaşamasına yol açmaktır. Fiziksel istismar 18 yaşının altındaki bir çocuğa kendinden büyük biri tarafından bilerek verilen fiziksel zarardır. Bu zararı verenler genelde anne-babalar ya da çocuğun bakımından sorumlu diğer kişilerdir (Kaplan 1999). İstismarcı, çocuğa şiddet içeren fiziksel bir ceza verir ya da çocuğun fiziksel acı çekmesine yol açacak bir davranışta bulunur. Genel olarak fiziksel ihmal ve istismarın tüm kültürlerde yaygın olduğu bildirilmektedir (Hunter ve ark. 2000) ancak diğer istismar türlerinde olduğu gibi fiziksel istismarın sıklığı da araştırmada kullanılan tanıma ve araştırmanın hangi kültürde yapıldığına göre değişmektedir. Fiziksel istismarın bir disiplin yöntemi olarak görüldüğü kültürlerde sıklığı artmakla birlikte bu davranışların istismar olarak nitelendirilme oranı düşmektedir. Tüm bu etkenler fiziksel istismarın oranını belirlemeyi güçleştirmektedir. Buna bağlı olarak bu konudaki çalışmalar gözden geçirildiğinde Amerika'da yapılan bir çalışmada fiziksel ihmal %29, fiziksel istismar %17, Hindistan'da yapılan bir çalışmada fiziksel istismar %40, Hong-Kong'da yapılan bir çalışmada ise %95 olarak bildirilmiştir. Türkiye'de bu alanda fazla çalışma bulunmamaktadır ancak Hacettepe Üniversitesi Çocuk İhmal ve İstismar Komisyonu olarak yaptığımız bir çalışmada istismar ekibi

tarafından değerlendirilen 0-17 yaş arası çocukların %9'unun fiziksel, %21'inin duygusal istismara uğradığı belirtilmiştir (Foto-Özdemir ve ark. 2012).

Çocuğa Karşı Fiziksel ve Duygusal Kötü Muamele için Risk Etmenleri

Çocuk ihmal ve istismarında risk etmenlerini tanımlamak çocuk ihmal ve istismarına yol açan bazı faktörlerin olabileceği düşüncesine yol açabilmesi nedeniyle biraz riskli görünmektedir. Çocuk ihmal ve istismarından söz ederken hiçbir koşulun çocuk istismarının haklı ve geçerli sebebi olmayacağı kabul edilmelidir. Ancak ebeveynlere, çocuğa ya da çevreye ilişkin bazı etkenler çocuğa kötü muamele uygulanma olasılığını arttırabilir. En uygun ve etkin müdahaleyi belirlemek için çocuğa karşı kötü muamelenin altında yatan etkenleri araştırmakta fayda vardır.

İstismar edenin, istismara uğrayanın ve istismarın gerçekleştiği ortamın özelliklerini daha iyi anlamak için araştırmacılar çeşitli kategorizasyonlar yapmışlardır. Brown ve arkadaşları (1998) risk etmenlerini çocuk ve yetişkin özellikleri, aile işlevselliği (örn.; evlilik doyumu, aile içi şiddet), toplumsal düzey (örn.; sosyo ekonomik düzey, ailenin komşuluk ilişkileri), sosyo-kültürel düzey (örn.; kültürel olarak kabul gören çocuk yetiştirme stilleri) olarak sınıflandırmıştır.

Benzer şekilde, Bronfenbrenner (1977) risk etmenlerini dört düzeyde tanımlamıştır; mikrosistem (içinde bulunulan ortam), mezosistem (ortamlar arası ilişkiler), ekzosistem (daha geniş sosyal sistem), ve makrosistem (ideolojik ve kurumsal sistemler). Mikrosistem, çocuk, ebeveyn, aile ve içlerinde buldukları koşulları, mezosistem mikrosistemde sayılan çocuk, aile, ebeveyn faktörlerinin birbiriyle ilişkisini, ekzosistem içinde bulunulan toplumun koşullarını ve toplumsal etkenleri, makrosistem kabul edilen ideoloji ve kültürel etkenleri içerir.

Belsky (1980), Bronfenbrenner'in sınıflandırmasına ontogenik gelişimi eklemiştir. Bu kategoride ebeveynin geçmiş yaşantıları ve varolan ortama aktarımları bulunmaktadır. Örnek olarak sosyo-ekonomik düzeyi düşük bir ailede, antisosyal bir eşe sahip ve DEHB tanılı, okulda dışlanan zor bir çocuğu olan, eşinden şiddet gören, mutsuz bir annenin çocuğunu fiziksel duygusal istismar ettiğini düşünelim. Brown ve arkadaşlarına (1998) göre çocuğun zorluğu, annenin mutsuzluğu ve evliliğin şiddet içermesi birinci, sosyoekonomik düzeylerinin düşüklüğü, yaşanan zorluklara bağlı olarak mahalle ve okulda kabul görmemeleri ikinci, toplumumuzun şiddeti bir disiplin yöntemi olarak kabul etmesi 3. grup risk etmenidir. Bronfenbrenner (1977) bu sınıflandırmadaki 1. gruba mikro-sistem, 2. gruba ekzo-sistem, 3. gruba makrosistem adını vermiştir. Bununla birlikte 1. ve 2. gruplar arasına ortamlar arası ilişkileri içeren mezosistemi eklemiştir. Buna göre mutsuz ve şiddet gören bir annenin ya da eşine şiddet uygulayan bir babanın çocuğuyla ilişkisi de önemlidir ve çocuğunu istismar etme riskini belirler. Belsky (1980) ise içinde bulunduğu ortam ve kültürel koşulların önemini kabul etmekle birlikte bu annenin kendi geçmişinden getirdiklerinin de önemine vurgu yapmaktadır. Sevilerek, değer verilerek, şiddete başvurmadan büyütülen bir anne ile fiziksel-duygusal istismar edilerek büyütülen bir annenin bu ortamda çocuğa yansıttıkları aynı olmayabilir. Bu teoriler genel olarak gözden geçirildiğinde risk etmenlerinin kültürel etkenler ve kültürel olarak kabul edilen disiplin tutumlarıyla, ebeveyn özellikleri (geçmiş ve süregiden yaşantılarını da kapsayarak), ve çocuk özellikleriyle ilişkili olduğu sonucuna varılabilir.

Kültürel Olarak Kabul Gören Disiplin Yöntemleri ve Çocuk İstismarı

İnsanların toplum içinde uyması gereken pek çok kural bulunmaktadır. Disiplin bu kuralların başlangıçta dışsal kaynaklar tarafından çocuğa verilmesini ve zamanla çocuk tarafından içselleştirilmesini içeren bir süreçtir. Disiplinin amacı çocuğun kendini kontrol ve disiplinize etmesine yardımcı olmaktadır.

Ebeveynler çocuklarını disiplinize etmek isterken bazen fiziksel/bedensel cezalandırma yöntemleri kullanmaktadır. Bedensel cezalandırma ebeveynin çocuğa disiplin vermek amacıyla fiziksel acı çekmesine yol açacak fakat yaralanmaya neden olmayacak şekilde fiziksel güç kullanmasıdır (Holden 2002). Genel olarak cezanın, özel olarak da bedensel cezalandırmanın, öğrenmede uzun dönemde etkili olmadığı gösterilmektedir (Vittrup ve ark. 2006). Çalışmalar çocukların bedensel cezalandırmanın nedenini doğru yordayamadığını ya da hatırlayamadığını, üstelik bedensel ve duygusal olarak cezalandırılan çocukların, ebeveynlerini model aldıkları yaş döneminde oldukları için, ilişkilerde sorun çözme yöntemi olarak fiziksel şiddet kullanmaya başladıklarını göstermektedir (Vittrup ve ark. 2006). Sonuç olarak, bedensel ve duygusal cezalandırmanın işlevsiz, uzun dönemde etkisiz ve hem kısa hem uzun dönemde zararlı olduğu çalışmalarca ortaya konulmaktadır.

Bunlarla birlikte, disiplin ortaya çıktığı bağlam göz ardı edilerek ele alınamaz. Disiplini anlamak ve daha iyi yorumlamak için çocukla, ebeveynle ve sosyo-kültürel koşullarla ilgili etkenlerin yeterli düzeyde bilinmesi gerekmektedir. Bir davranışın istismar olup olmadığına karar verirken kültürel etkenlerin göz önüne alınması önemlidir. Şiddet içeren bir davranış ardındaki niyete, şiddetine, kültürel olarak kabul görme oranına göre sadece bedensel- duygusal cezalandırma olarak nitelendirilebilir, çocuğa kötü muamele olarak sınıflandırılabilir ya da çocuk istismarı olarak tanımlanabilir (Eliott ve ark. 1997). Tümü uygunsuz olan bu üç kavramın içerdiği davranış biçimleri birbiriyle ilişkilidir, dolayısıyla bu kavramlar gerçek yaşamda birbiriyle iç içedir ancak risk etmenini anlamak açısından teorik olarak bu ayrımı yapmak önemli görünmektedir.

Kültürel olarak duygusal ve bedensel cezalandırmanın kabulü çocuk istismarı açısından risk etkenidir. Çalışmalar ebeveynlerin fiziksel cezanın etkinliğine inandıklarını ve fiziksel cezayı onaylayan ebeveynlerin bunu kullanma olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermektedir (Evinç ve ark. 2014). Bunun çocuk istismarı açısından risk oluşturduğu bilinmektedir, nitekim araştırmalar duygusal ve fiziksel cezanın zamanla daha az etkili olmaya başladığını ve etkinliğini yitirdikçe şiddetinin arttığını göstermektedir (Hemenway ve ark. 1994). İstismarın kültürel olarak kabul gördüğü bir toplumda istismar içeren cezaya maruz kalmak fiziksel ve duygusal istismarı normalize etmeye ve bir disiplin yöntemi olarak kabul etmeye dolayısıyla istismara yatkın bir ebeveyn olmaya yol açabilir, ve bu durum nesiller arası aktarım yoluyla istismarın sürmesini destekler (Bailey ve ark. 2012). Bir başka deyişle, istismar edici davranışların kültürel olarak kabul görmesi ve nesiller arası aktarılması arasındaki çift yönlü ilişki bir toplumda çocuk istismarı oranlarını yükseltebilir.

Ebeveyne İlişkin Risk Etmenleri

Ebeveynlerin özellikleri, çocuklarının sorunlarını ele alma ve çözme becerileri üzerinde etkilidir. Çocuk istismarının yordayıcılarını araştıran çalışmalar ebeveyn özelliklerinin

fiziksel cezalandırma ve çocuk istismarında önemli rol oynadığını göstermektedir. Demografik özelliklere bakıldığında, genç yaşta ebeveyn olmanın (Uslu ve ark. 2010), daha düşük ebeveyn eğitiminin, işsiz kalmanın, düşük gelirin (Uslu ve ark. 2010) ebeveynin istismarla ilgili farkındalığının düşük olmasını ve çocuğuna karşı istismar içeren davranışlarda bulunmasını yordadığı bildirilmektedir. Demografik özelliklerle birlikte, ebeveynin zihinsel ve fiziksel sağlık problemlerinin olmasının da istismara yakınlıkla ilişkili olduğu gösterilmiştir (Dubowitz ve ark. 2011, McConnell ve ark. 2011). McConnell ve arkadaşları (2011) Kanada'da yapılan bir çalışmada istismara uğrayan 11.562 çocuğun %10'unun ebeveyninde bilişsel problemler olduğunu bildirmişlerdir.

Bilişsel becerilerle çok yakından ilişkili olan empati kurma becerisi de bu ailelerde araştırılan etkenlerden biridir. Araştırmacılar ebeveynin empati kurma becerisinin düşük olmasının istismara yol açabileceğini öne sürmektedir (McElroy ve Rodriguez 2008). Çalışmalar gözden geçirildiğinde ebeveynin yüksek öfkesi ve düşük empati yapma becerisi birbiriyle ve çocuk istismarıyla ilişkili iki etken olarak görülebilir. Empati karşındakinin duygusunu anlama, bakış açısı alabilme, tepkiye karar verebilmeyi içeren bilişsel bir işlevdir. Öfke ise karşındaki kişinin duygularını ve niyetini yanlış yordamaya yol açabilen bir duygudur. Ebeveynin düşük empati becerisi ve yüksek öfkesi, çocuğun niyetini, bakış açısını, güçlüklerini anlamasını zorlaştıracığı için, istismara yakınlığı belirleyen etkenler içinde yer almaktadır (McElroy ve Rodriguez 2008).

Ayrıca ebeveynin psikopatolojisinin, yüksek ebeveynlik stresinin, algılanan sosyal desteğinin düşük olmasının çocuk istismar riskini artırdığı bilinmektedir (Ford ve ark. 2000, MacKenzie ve ark. 2011) Kendi çocukluğunda ev içi şiddetin tanığı ya da kurbanı olması da istismara yakın bir ebeveyn olmayı yordamaktadır (Bailey ve ark. 2012). Bailey ve arkadaşları (2012) 4-6 yaşlar arasındaki 93 çocuğun annesinin çocuklarıyla ilişkilerini gözlemlemiş ve onlara travmatik geçmişleri, ebeveynlik stress ve yeterlilikleri, duygusal ulaşılabilirlikleriyle ilgili algılarını ölçen formal doldurtmuşlardır. Araştırmacılar çocukken şiddete uğrayan ya da tanık olan annelerin -erişkinlikte başlarından geçen travmatik yaşantıların etkileri istatistiksel olarak kontrol edildiğinde bile- çocuklarına anlamlı olarak daha yüksek düzeyde agresyon gösterdikleri gözlemlediklerini bildirmişlerdir (Bailey ve ark. 2012). Çocukluk geçmişinde cinsel istismar olması ise annelerin kendi bildirdikleri yetersiz ebeveynlik algılarıyla ilişkili bulunmuştur. Benzer sonuçlar başka çalışmalar tarafından da desteklenmektedir (Simsek-Orhon ve ark. 2006). Türk kültüründe disiplin anlayışının ne ölçüde istismar içerdiğini araştıran Simsek-Orhon ve arkadaşlarının (2006) 210 yetişkinle yaptığı bir çalışmada da çocukluk örselenme yaşantıları istismar içeren disiplin tutumlarının onaylanması yordamıştır.

Çocukla İlişkili Risk Etmenleri

Çocukla ilişkili risk etmenini araştıran çalışmalar çocuğun demografik (Berger 2005), gelişimsel geriliğinin-bozukluğunun olması, fiziksel engelinin bulunması gibi bazı özelliklerinin istismara uğrama ihtimalini artırdığını göstermiştir (Sullivan ve Knutson 2000). Çocuk ruh sağlığı alanında yapılan çalışmalar ise son dönemde sıklıkla çocukların davranışsal özellikleri ile istismar riski arasındaki ilişkiye vurgu yapmaktadır. Yapılan çalışmalar genel olarak, daha agresif, karşı gelici, daha sık davranış sorunları sergileyen çocukların diğerlerine kıyasla daha yüksek oranda istismara maruz kaldığını göstermektedir (Baldry 2007). Davranış sorunları ile istismara uğrama riski arasındaki ilişki çift yönlü olarak düşünülebilir. Davranış sorunları ve agresyon istismarı tetikleyebileceği

gibi istismarın sonucu olarak da ortaya çıkabilir. Belsky'nin (1980) belirttiği gibi çocuğun özellikleri ebeveynin bu yöndeki tutumuyla eşleştiği zaman istismarı yordard.

Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu ve İstismar

Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu (DEHB) çocuk ruh sağlığı alanında en çok konulan tanılardan biridir (APA 1994). DEHB, gelişim düzeyine göre beklenenden daha kısa dikkat süresi, odaklanma zorluğu, dürtüsellik ve aşırı hareketlilikle tanımlanan bir bozukluktur. Dikkat eksikliği önde giden tip, hareketliliği önde giden tip, birleşik tip olmak üzere üç tipi tanımlanmıştır (APA 1994). Amerikan Psikiyatri Birliği (APA 1994) bu bozukluğun sıklığını % 3-5, kız ve erkeklerde görülme oranını ¼ olarak bildirmiştir.

Özellikle son 20 yılda yapılan çalışmalarda DEHB ve fiziksel istismar arasındaki ilişki birçok çalışmada gösterilmiştir (Margolin ve Gordis 2000). Soysal ve arkadaşları (2011) çalışmalarında okul çağındaki DEHB tanısı alan 116 çocuk ile 84 kontrol grubu çocuğunun yaralanma oranlarının fiziksel istismar/ihmale ilişkisini incelemiştir. Bu çalışmanın verilerine göre DEHB grubunda kaza sonucu yaralanma oranı %25 iken kontrol grubunda bu oran %3.6 olarak bulunmuştur. Ayrıca, araştırmacılar DEHB grubundaki yaralanmaların %50'sinin ihmal ve fiziksel istismarı düşündürdüğünü bildirmişlerdir (Soysal ve ark. 2011). Bu çarpıcı biçimde yüksek bir orandır. DEHB olan çocuklarda belirgin olarak yüksek kaza sonucu yaralanma bildirilmesinin birkaç nedeni olabilir. Bilindiği gibi DEHB olan çocukların dikkat problemleri ve aşırı hareketli olmaları kazaları öngörmelerini engellemekte ve sıklıkla açıklanması güç yaralanmalara neden olmaktadır. Bu durum, sözü geçen çalışmadaki oranın yüksek çıkmasının bir nedeni olabilir. Bununla birlikte, DEHB olan çocukların istismar nedeniyle yaralanma sıklığı da göz ardı edilemeyecek oranda yüksektir. Örneğin; cinsel, fiziksel ya da duygusal istismar nedeniyle izleme alınan çocukların psikopatoloji açısından değerlendirildiği bir çalışmada çocukların %10'unun DEHB tanısı aldıklarını bildirilmiştir (Foto-Özdemir ve ark. 2012).

Briscoe-Smith ve Hinshaw (2006) tarafından yapılan başka bir çalışmada DEHB olan çocukların daha sık istismara uğradığına işaret edilmektedir. Bu çalışmada 6-12 yaşlar arasındaki kız çocuklarında istismar tanınmış ve DEHB olan çocukların (%14.3), DEHB olmayanlara (%4.5) kıyasla daha sıklıkla ve daha yüksek şiddette istismara uğradığı gösterilmiştir. Buna ek olarak araştırmacılar DEHB olan bu çocuklar içinde istismara uğrayanların istismara uğramayanlara oranla daha yüksek düzeyde dışlaşma belirtileri sergilediklerini göstermişlerdir (Briscoe-Smith ve Hinshaw 2006).

Yukarıda sözü edilen DEHB ve fiziksel istismarın birliktelik oranları değişken olmakla birlikte oldukça yüksek görünmektedir. Ülkemizde yapılan bir çalışmada DSM-IV ölçütlerine göre DEHB tanısı alan 70 yetişkin ile bu tanı ölçütlerini karşılamayan 70 yetişkin fiziksel-duygusal kötüye kullanım, ihmal ve olumsuz çocukluk yaşantıları açısından karşılaştırılmışlardır. Sonuçlar yetişkin DEHB olgularının kontrol grubuna kıyasla olumsuz çocukluk yaşantıları ve özellikle duygusal istismar ve ihmal açısından daha yüksek oranda risk altında olduğuna işaret etmektedir (Semiz ve ark. 2012). Bununla birlikte, DEHB'ye yıkıcı davranış bozuklukları eşlik ettiğinde istismar riski artmaktadır (Ford ve ark 2000). Ford ve arkadaşları (2000) yalnızca DEHB için fiziksel istismar riskinin %25 olduğunu ancak DEHB'na karşıt olma karşı gelme bozukluğu eşlik ettiğinde bu oranın %43 ile %75'e kadar çıktığını göstermiştir. Yine ülkemizde

yapılan bir çalışmada da, DEHB olan çocukların annelerinin disiplin amacıyla fiziksel ve duygusal istismar içeren davranışlar sergilemeye daha meyilli oldukları, dikkat eksikliği daha çok annenin uyguladığı sözel şiddetle ilişkiliyken, özellikle davranışsal problemlerin (hiperaktivite, karşı olma karşı gelme bozukluğu; davranım bozukluğu) annenin uyguladığı fiziksel şiddeti yordadığı bildirilmiştir (Evinç 2004).

İstismar ve DEHB ilişkisine çeşitli açıklamalar getirilebilir. İlk olarak DEHB'nin genetik geçişli bir bozukluk olduğu bilinmektedir (Bradley ve Golden 2001). Buna ek olarak çocukluğunda DEHB olan kişilerin %75.6'sının ergenlikte (Çak ve ark. 2013), %50 ve üzerinin ise erişkinlikte de DEHB tanısı aldıkları görülmüştür (Faraone ve ark. 2006). Bunlara dayanarak DEHB olan çocukların önemli bir kısmının yine DEHB olan annelerden bakım aldıkları ileri sürülebilir.

Ebeveynlerde DEHB olması aile ortamının daha karışık olmasına ve çocukların tutarsız bir disiplinle yetiştirilmelerine yol açmaktadır ki kendisi de DEHB olan bir çocuğun bu ortamda kontrol edilmesi daha güç olacaktır. DEHB olan çocukların annelerinin özelliklerini araştıran bir çalışmada bu annelerin, sağlıklı kontrol grubuna göre, daha fazla dışadönüklük ve duygusal dengesizlik gösterdikleri, daha az yumuşak başlı oldukları bildirilmiştir (Evinç 2004). Özellikle yüksek duygusal dengesizlik ve dışadönüklük dürtü kontrol sorunlarıyla ilişkili kişilik özellikleridir. Bu sonuçlara dayanarak bu annelerin dürtü kontrolüyle ilgili sorunlar yaşamaya daha eğilimli olabileceği öne sürülebilir. Bu nedenlerle DEHB olan bir annenin DEHB tanısı alan bir çocuğunun olmasının istismar açısından risk oluşturmada olduğu düşünülmektedir.

Yapılan son çalışmalar bu ilişkide genetik etkenlerin de rol oynuyor olabileceğine işaret etmektedir. Sonuga-Barke ve arkadaşları (2008) annenin çocuğa yaklaşımının, onunla iletişim kurma biçiminin DEHB'nin şiddetini belirleyen genler üzerinde etkili olduğunu göstermişlerdir. Estonya'da istismara uğrayan kız çocuklarıyla yapılan bir genetik çalışmada, çocukların sahip oldukları genotipin DEHB bulguları üzerinde etkili olduğunu ileri sürmüşlerdir (Küve ve ark. 2010). İstismarla DEHB arasındaki bu ilişki her ikisinde de risk etmeni açısından benzer sosyo-ekonomik koşullar, ebeveyn özellikleri ve ebeveyn psikopatolojileri görülmesinden kaynaklanabilir. Psikopatoloji sıklığı da hem DEHB olan çocukların ebeveynlerinde (Evinç 2004) hem de istismara yatkın olan ebeveynlerde (Foto-Özdemir ve ark. 2012) yüksek görülmektedir. DEHB olan çocukların annelerinde depresyon ve kaygı belirti düzeylerinin daha yüksek olduğu ve bu annelerin sosyal ilişkiler ve dürtü kontrolü gibi alanlarda daha yüksek oranda DEHB'ye ilişkin problem yaşamakta oldukları bildirilmiştir (Evinç 2004). Benzer şekilde, çocuk istismarı nedeniyle 2011-2012 yılları arasında kliniğimizde değerlendirdiğimiz 114 olgunun annelerinde yüksek oranda (%64.8) psikopatoloji tespit edilmiştir (Uzun ve ark. 2012).

DEHB olan çocukların ailelerinin daha düşük sosyo-ekonomik düzeye ve düşük sosyal desteğe sahip olduğu bildirilmektedir (Duric ve Elgen 2011). Buna ek olarak, düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip ebeveynlerin daha sert fiziksel disiplin yöntemleri kullandıkları görülmektedir (Pinderhughes ve ark. 2000). Hem DEHB olan bir çocuk yetiştirmek hem de düşük sosyoekonomik düzeye sahip olmak ebeveynlerin stres düzeylerini artıran etkenlerdir. Bunlara dayanarak, düşük sosyo-ekonomik düzeye ve düşük sosyal desteğe sahip olan ailelerin çocuklarında DEHB görüldüğü durumlarda ebeveynlerin streslerinin daha yüksek olacağı ve yüksek ebeveynlik stresinin de çocuk istismarı için risk etkeni oluşturabileceği söylenebilir.

İstismarın Sonuçları

İstismar edilen çocuklar duygusal ve davranışsal sorunlar açısından risk altındadır. Çocuğa karşı kötü muamelenin sonuçları kısa ya da uzun dönemde görülebilir. Çocuk istismarı bir çocuğun erişkinlikte de süreceği duygusal ve davranışsal problemler geliştirmesine yol açabilecek bir stres etkenidir. İstismar edilen çocukların bazıları olumsuz sonuçlar açısından daha duyarlıken bazıları daha dayanıklıdır. Destekleyici bir çevrenin, iyi anne-baba ilişkisinin, güvenli bağlanma yaşantısının varlığı koruyucu etkenler arasında bildirilmektedir. Bununla birlikte bunların olmaması ise risk etkeni olarak görülmektedir (Cyr ve ark. 2010).

İyi bir anne baba ilişkisi tüm çocuklar için zorlu yaşam olaylarına karşı koruyucu olmakla birlikte dikkat ve davranış sorunları olan çocuklarda daha kritik olabilir. DEHB olan çocukların ergenlikte bağlanma özellikleri açısından değerlendirildiği bir çalışmada davranım bozukluğu belirtilerinin de eşlik ettiği durumlarda bu çocuklarda güvensiz bağlanmanın normal kontrollere kıyasla daha sık görüldüğü ortaya konmuştur (Çuhadaroğlu-Çetin ve ark. 2013). Güvensiz bağlanma yaşantıları olduğunda DEHB olan gençlerin istismar gibi zorlu bir yaşam olayı karşısında daha yüksek risk altında olabilecekleri ileri sürülebilir.

Çocuk istismarı çocuğun kendisi, etrafındaki kişiler ve dünya hakkındaki algısını bozan ve baş etme becerilerini olumsuz etkileyen travmatik bir yaşantıdır. Dolayısı ile kötü muamele gören çocuklar kendilerini daha değersiz, daha çaresiz, daha yetersiz hissedebilir, diğer insanları daha kızgın, kötü niyetli, dünyayı daha tehlikeli algılayabilir. Bunun sonucu olarak istismar edilen çocuklarda düşük benlik saygısı, öğrenilmiş çaresizlik, depresyon ve intihar eğilimi (Kent ve Waller 2000, Van Harmelen ve ark. 2010) görülebilir. İstismarın sonuçlarının istismar türünden bağımsız olduğu (Sackett ve Saunders 1999) ve tüm istismar türlerinin, birbirleriyle benzer şekilde, sosyal ilişkiden kaçınmaya, yakın ilişkilerde güçlük çekmeye, sosyal ipuçlarını algılamada zorluk yaşamaya, agresif davranışlar sergilemeye, bilişsel alanda problemlere sahip olmaya yol açtığı gösterilmektedir (Margolin ve Gordis 2000, Uzun ve ark. 2012). Kočovská ve arkadaşları (2012) 34 istismar sonucu ailesinden alınarak başka aile tarafından evlat edinilmiş çocukla 32 normal gelişen çocuğun zeka düzeylerini karşılaştırmış ve istismar edilen çocukların zeka seviyelerinin normal gelişen çocuklardan 15 puan düşük olduğunu ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde, çocuk ihmali de kelime bilgisinin azlığı, dikkat ve yürütücü işlevlerde bozulma ile ilişkili gösterilmiştir (De Bellis ve ark. 2009).

Bilişsel fonksiyonlarla ilgili yapılan bu çalışmalar dikkatli yorumlanmalıdır. Bunlar istismarın sonucu olabileceği gibi, istismarla birlikteliği gösterilmiş olan DEHB ya da travma sonrası stres bozukluğu gibi diğer psikopatolojilerin sonucu da olabilir. 2007'de yapılan bir çalışmada bilişsel fonksiyonları ve zekayı değerlendiren Wechsler Çocuklar İçin Zeka Ölçeği üzerinde DEHB ya da herhangi bir psikiyatrik tanı alanların sağlıklı kontrollerden düşük puan almakla birlikte birbirlerinden farklılaşmadıkları gösterilmiştir (Evinç ve Gençöz 2007). Dolayısıyla istismar ve düşük bilişsel fonksiyon ilişkisi istismarın bilişsel fonksiyonları doğrudan etkilemesinden kaynaklanabileceği gibi istismar riskini arttıran DEHB ya da istismar sonucu ortaya çıkan psikopatolojilerin bilişsel fonksiyonlarla ilişkisinden de kaynaklanabilir. Bunlarla birlikte, istismarın uzun dönemli sonuçları arasında, yeme bozuklukları (Kent ve Waller 2000), kişilik bozuklukları, istismarcı olma ve yeniden kurban olma davranışı (Yehuda ve ark. 2001), depresyon ve kaygı bozuklukları (McElroy ve Rodriguez 2011), travma sonrası stres bozukluğu

(Broman-Fulks ve ark. 2007) gibi psikopatolojilerin de görülebildiği bildirilmektedir. DEHB olan çocuklarla yapılan bir çalışmada, istismarın DEHB olan çocuklar için psikopatoloji geliştirme açısından daha büyük risk oluşturduğu, istismara uğrayan DEHB olan çocukların istismara uğramayan DEHB olan çocuklara göre daha yüksek oranda suça karıştıkları gösterilmektedir (De Sanctis ve ark. 2012).

Sonuç

Yukarıda da belirtildiği gibi duygusal ve fiziksel istismarın sıklıkları aynı ülkede yapılan çalışmalar arasında bile değişkenlik göstermektedir. Bunun bir sebebi uzmanların cinsel istismar tanımıyla ilgili görece daha net olmalarına rağmen fiziksel ve duygusal istismar tanımları üzerinde uzlaşamamalarıdır. Tanımlanmasındaki zorluklardan biri disiplin ve istismar içeren davranışlar arasındaki sınırın çok net olmamasıdır. Disiplin yöntemleri konusunda kültürel uygulamalar arasında farklılıklar görülmektedir. Bizim kültürümüzde de çocuğa eğitim amacıyla vurulması toplumda onaylanmaktadır. Bunu gösteren pek çok söz vardır örneğin kızını dövemeyen dizini döver, öğretmenin vurduğu yerde gül biter. Ziya Paşa'nın beyiti de şiddetin uyarı ve eğitim amacıyla kullanıldığı durumlar için günlük hayatta sıkça kullanılır: 'Nush ile yola gelmeyi etmeli tekdir, tekdir ile uslanmayanın hakkı kötüdür'. Ayrıca hasta çocuğu iyileştirmek için yapılan ancak fiziksel olarak zarar verici davranışlar da vardır. Örneğin; bazı köylerde çok ağlayan bebeklerin göbeklerinin altı kızgın şiş ile dağlanmaktadır. Bu davranışların ardındaki niyet çocuğa zarar vermek değildir ancak davranış zarar verici bir davranıştır. Bu nedenlerle bir davranışın istismar olup olmadığına içinde bulunulan kültüre göre karar verilmelidir.

Kültürel farklılıklara ek olarak alanın pek çok farklı disiplini ilgilendiriyor olması zaman zaman güçlükler neden olabilmektedir. Çok sayıda disiplinin ilgilendiği bir alan olması multidisipliner ekipler kurulabildiği zamanlarda uygun yaklaşımı kolaylaştırırken, bunun sağlanamadığı koşullarda karar sürecini zorlaştırmaktadır. Ülkemizde çocuk istismar vakalarını çok yönlü ve standart bir biçimde değerlendirmek için 14 multidisipliner ekip kurulmuş ve merkezler arası eşgüdümünün sağlanması için çok sayıda çalışma yapılmıştır. 2002 ve 2006 yılları arasında yapılan bu çalışmaların sonucunu inceleyen bir araştırmada bu 5 yıllık sürecin sonunda ihmal ve istismar açısından değerlendirilen vaka sayısının 5 kat arttığı bildirilmiştir (Ağırtan ve ark. 2009). Bu sonuç toplumdaki istismar oranlarının değiştiğine değil, bu konudaki bilgi ve duyarlılık artınca daha çok sayıda vakanın fark edildiğine işaret etmektedir.

Bununla birlikte, istismar olarak nitelendirilsin ya da nitelendirilmesin çocuğa karşı her tür kötü muamele dikkatli ele alınmalıdır. Ardındaki niyetten bağımsız olarak çocuğa karşı kötü muamele çocuk istismarı için bir risk etkenidir. Disiplin için belli oranda şiddeti kabul eden ailelerin daha yüksek sıklıkta istismarcı olduğu gösterilmiştir gösterilmiştir (Evinç ve ark 2014). DEHB olan çocuklar aileleri için, sağlıklı yaşlılarına göre, genellikle daha zorlayıcıdır. Daha hareketli, daha dikkatsiz, huzursuz ve karşı gelici olabildikleri için bakım verenlerin ebeveynlik doyumunu düşürür, kendine güvenlerini sarsabilirler. Stres altında ebeveynler disiplin amacıyla yaptıkları şiddet içerikli davranışın kontrolünü kaybedebilirler (MacKenzie ve ark 2011). Bu nedenlerle fiziksel ya da sözel her tür şiddet istismar potansiyeli içermektedir. Bu yazıda DEHB olan çocukların tüm bu şiddet içerikli davranışlara daha sık maruz kalabildikleri, çocuk istismar açısından diğer yaşlılarına kıyasla daha yüksek risk altında olduğu vurgulanmıştır. Hem istismarın hem DEHB'nin izlerinin erişkinlikte sürdüğü ve bu izlerin olumsuz yaşam koşul-

ları, çeşitli psikopatolojiler, yüksek suç işleme oranlarıyla ilişkili olduğu bilinmektedir. Yazın incelendiğinde DEHB ve istismarın bir araya geldiği koşulun ise tüm bu riskleri arttırdığı görülmektedir. Bu nedenlerle DEHB'nin özellikle de şiddeti onaylayan kültürlerde istismar için önemli bir risk etkeni olduğu unutulmamalı, DEHB olan çocukların aileleriyle çalışırken bu aileler hem uygun disiplin yöntemleri, hem de istismar açısından ayrıntılı olarak bilgilendirilmelidir.

Kaynaklar

- Ağırtan CA, Akar T, Akbaş S, Akdur R, Evinç G, Foto Özdemir D et al. (2009) Identifying the strongest link can make a difference. *Child Abuse Negl*, 33:247-255.
- APA (1994) *Diagnostic and Statistical Manual for Mental Disorders*, 4th edition (DSM-IV). Washington, DC, American Psychiatric Association.
- Bailey HN, DeOliveira CA, Wolfe VV, Evans EM, Hartwick C (2012) The impact of childhood maltreatment history on parenting: A comparison of maltreatment types and assessment methods. *Child Abuse Negl*, 36:236-246.
- Baldry AC (2007) "It does affect me": disruptive behaviors in preadolescents directly and indirectly abused at home. *Eur Psychol*, 12(Suppl.1):29-35.
- Belsky J (1980) Child maltreatment: an ecological integration. *Am Psychol*, 35:320-335.
- Berger LM (2005) Income, family characteristics, and physical violence toward children. *Child Abuse Negl*, 29:107-133.
- Bradley JDD, Golden CJ (2001) Biological contributions to the presentation and understanding of Attention Deficit/ Hyperactivity Disorder: a review. *Clin Psychol Rev*, 21:907-929.
- Briscoe-Smith AM, Hinshaw SP (2006) Linkages between child abuse and attention deficit/ hyperactivity disorder in girls: behavioral and social correlates. *Child Abuse Negl*, 30: 1239-1255.
- Brown J, Cohen P, Johnson JG, Salzinger SA (1998) Longitudinal analysis of risk factors for child maltreatment: findings of a 17-year prospective study of officially recorded and self-reported child abuse and neglect. *Child Abuse Negl*, 22:1065-1078.
- Bronfenbrenner U (1977) *Toward an experimental ecology of human development*. Am Psychol, 32:513-530.
- Broman-Fulks JJ, Ruggiero KJ, Hanson RF, Smith DW, Resnick HS, Kilpatrick DG et al. (2007) Sexual assault and disclosure in relation to adolescent mental health: results from the national survey of adolescents. *J Clin Child Adolesc Psychol*, 36:260-266.
- Cyr CA, Euser EM, Bakermans-Kranenburg MJ, Van IJzendoorn MH (2010) Attachment insecurity and disorganisation in maltreating and high-risk families: A series of meta-analyses. *Dev Psychopathol*, 22(Suppl.1):87-108.
- Cuhadaroglu Cetin F, Akdemir D, Tuzun Z, Cak HT, Senses Dinc G, Taşgin Cop E et al. (2013) Identity status and attachment in adolescents with attention deficit hyperactivity disorder. *Turk J Pediatr*, 55:190-197.
- Çak HT, Şenses Dinc G, Tuzun Z, Evinç ŞG, Çöp E, Çuhadaroglu Çetin F (2013) Comorbidity and continuity attention deficit hyperactivity disorder (ADHD) from childhood to adolescence in Turkey. *Atten Defic Hyperact Disord*, 5:353-360.
- De Bellis M, Hooper S, Woolley D, Shenk C (2009) Demographic, maltreatment, and neurobiological correlates of PTSD symptoms in children and adolescents. *J Pediatr Psychol*, 11:1-8.
- De Sanctis VA, Nomura Y, Newcorn JH, Halperin JM (2012) Childhood maltreatment and conduct disorder: Independent predictors of criminal outcomes in ADHD youth. *Child Abuse Negl*, 36:782-789
- Dubowitz H, Kim J, Black MM, Weisbart C, Semiatin J, Magder LS (2011) Identifying children at high risk for a child maltreatment report. *Child Abuse Negl*, 35:96-104.
- Duric NS, Elgen I (2011) Characteristics of Norwegian children suffering from ADHD symptoms: ADHD and primary health care. *Psychiatr Res*, 188:402-405.
- Elliott JM, Tong CK, Tan PME (1997) Attitude of the Singapore public to actions suggesting child abuse. *Child Abuse Negl*, 21:445-464.
- Evinç ŞG (2004) Maternal personality characteristics, affective state, and psychopathology in relation to children's attention deficit hyperactivity symptoms and comorbid symptoms (Uzmanlık tezi). Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Evinç ŞG, Gencoz T (2007) Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu tanısı konulan çocukların WISC-R profilleri: karşılaştırmalı bir çalışma. *Turk Psikiyatr Derg*, 18(Suppl. 2):109-117.
- Evinç ŞG, Gençöz T, Foto-Özdemir D, Akdemir D, Karadağ F, Ünal F (2014) Child maltreatment and associated factors among children with ADHD: a comparative study. *Turk J Pediatr*, 56:11-22.
- Faraone SV, Biederman J, Mick E (2006) The age-dependent decline of attention deficit hyperactivity disorder: a meta-analysis of follow-up studies. *Psychol Med*, 36:159-165.

- Foto-Özdemir D, Özmer E, Balseven-Odabaşı A, Evinç ŞG, Tekşam Ö, Gökler B et al. (2012) The analysis of child abuse and neglect cases assessed by a multidisciplinary study group between 2005–2008. *Turk J Pediatr*, 54:333-343.
- Ford JD, Raccusin R, Ellis C, Daviss W, Reiser J, Fleischer A, Thomas J (2000) Child maltreatment, other trauma exposure, and posttraumatic symptomatology among young children with oppositional defiant and attention deficit hyperactivity disorders. *Child Maltreat*, 5:205-217.
- Hemenway D, Solnick S, Carter J (1994) Child rearing violence. *Child Abuse Negl*, 18:1011-1020.
- Holden GW (2002) Perspectives on the effects of corporal punishment: Comment on Gershoff (2002) *Psychol Bull*, 128: 590-595.
- Hunter WM, Jain D, Sadowski LS, Sanhueza AI (2000) Risk factors for severe child discipline practices in rural India. *J Pediatr Psychol*, 25:435-447.
- Kaplan SJ, Pelcovitz D, Labruna V (1999) Child and adolescent abuse and neglect research: a review of the past 10 years. Part 1: physical and emotional abuse and neglect. *J Am Acad Child Psy*, 38(Suppl.10): 1214-1222.
- Kent A, Waller G (2000) Childhood emotional abuse and eating psychopathology. *Clin Psychol Rev*, 20(Suppl. 7):887-903.
- Kiive E, Kurrikoff T, Mäestu J, Harro J (2010) Effect of $\alpha 2A$ - adrenoceptor C-1291G genotype and maltreatment on hyperactivity and inattention in adolescents. *Progr. Neuro-Psychoph*, 34: 219–224.
- Kočovská E, Puckering C, Follan M, Smillie M, Gorski C, Barnes J et al. (2012) Neurodevelopmental problems in maltreated children referred with indiscriminate friendliness. *Res Dev Disabil*, 33:1560-1565.
- MacKenzie MJ, Nicklas E, Brooks-Gunn J, Waldfogel J (2011) Who spans infants and toddlers? evidence from the fragile families and child well-being study. *Children Youth Serv Rev*, 33:1364-1373.
- Margolin G, Gordis E (2000) The effects of family and community violence on children. *Annu Rev Psychol*, 51:445-479.
- McConnell D, Feldman M, Aunos M, Prasad NG (2011) Parental cognitive impairment and child maltreatment in Canada. *Child Abuse Negl*, 35:621-632.
- McElroy EM, Rodriguez CM (2008) Mothers of children with externalizing behavior problems: cognitive risk factors for abuse potential and discipline style and practices. *Child Abuse Negl*, 32:774-784.
- Pinderhughes EE, Dodge KA, Bates JE (2000) Discipline responses: influences of parents' socioeconomic status, ethnicity, beliefs about parenting, stress, and cognitive-emotional processes. *J Fam Psychol*, 14:380-400.
- Sackett LA, Saunders DG (1999) The impact of different forms of psychological abuse on battered women. *Violence Victims*, 14:105-117.
- Semiz UB, Cengiz FF, Oner O (2012) Yetişkin dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu ve örselenme. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 22(Suppl. 1):29.
- Simsek-Orhon F, Ulukol B, Bingöler B, Baskan-Gulnar S (2006) Attitudes of Turkish parents, pediatric residents, and medical students to ward child disciplinary practices. *Child Abuse Negl*, 30:1081–1092.
- Sonuga-Barke EJS, Lasky-Su J, Neale BM, Oades R, Chen W, Franke B et al. (2008) Does parental expressed emotion moderate genetic effects in ADHD? an exploration using a genome wide association scan. *Am J Med Genet (Neuropsychiatr Genet)*, 147:1359–1368.
- Soysal AŞ, Bayoğlu UB, Gücüyener K (2011) Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu ile örtülü fiziksel istismar ve ihmal. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 54:148-153.
- Sullivan PM, Knutson JF (2000) Maltreatment and disabilities: A population-based epidemiological study. *Child Abuse Negl*, 24: 1257–1274.
- Uslu R, Kapçı EG, Yıldırım R Öney E (2010) Sociodemographic characteristics of Turkish parents in relation to their recognition of emotional maltreatment. *Child Abuse Negl*, 34:345-353.
- Uzun Ö, Foto Özdemir D, Evinç ŞG, Karadağ F, Akdemir D (2012) Cinsel istismar ve sonuçlarıyla ilgili etkenler. 22. Ulusal Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kongresi "Büyüme" (24-27.04.2012, Bolu), Bildiri Özet Kitabı, s. 69, 2012, Bolu.
- Van Harmelen AL, De Jong PJ, Glashouwer KA, Spinhoven P, Penninx BW, Elzinga BM (2010) Child abuse and negative explicit and automatic self-associations: the cognitive scars of emotional maltreatment. *Behav Res Ther*, 48:486-494.
- Vittrup B, Holden GW, Buck J (2006) Attitudes predict the use of physical punishment: A prospective study of the emergence of disciplinary practices. *Pediatrics*, 117: 2055-2064.
- WHO (1999). Report of the Consultation on Child Abuse Prevention. Geneva, World Health Organization.
- Yehuda R, Spertus IL, Golier JA (2001) Relationship between childhood traumatic experiences and PTSD in adults. *Review of Psychiatry*, 20(1):117-158.

Ş. Gülin Sevinç, Psikolog Dr., Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları ABD, Ankara; Dilşat Foto-Özdemir, Yrd. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları ABD, Ankara.

Yazışma Adresi/Correspondence: Ş. Gülin Sevinç, Hacettepe Üniv. Tıp Fak. Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları ABD, Ankara, Turkey. E-mail: gulinevinc@gmail.com

Bu makale ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir · No conflict of interest is declared related to this article

Çevrimiçi adresi / Available online: www.cappsy.org/archives/vol7/no2/

Geliş tarihi/Submission date: 23 Haziran/June 23, 2014 · **Çevrimiçi yayım/Published online** 24 Temmuz/July 24, 2014
